

Иденүүчү Бакдолот Кособаеванын “Орто мектепте химиялык билим берүүнү өркүндөтүүнүн теориясы жана практикасы” аттуу 13.00.01 – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы; 13.00.02 – окутууни жана тарбиялоонун теориясы менен методикасы (химия) адистиктери боюнча докторлук илимий даражасын издени алуу үчүн жазылган диссертациялык иши жөнүндө расмий оппоненттин пикири

1. Диссертациялык иштин темасынын актуалдуулугу:

Учурдагы Кыргыз Республикасынын базар экономикасына багыт алышы келечек муундардан өндүрүштүк жана коомдук карым-катнаштарда кездешүүчү ар кандай кырдаалдагы атаандаштыкка туруштук бере ала турган жалпы жана кесиптик билимдер менен камсыз кылууну талап кылат. Буга байланыштуу жалпы билим берүүнүн, өзгөчө орто мектептеги билим берүүнүн сапатын жогорулатууга багытталган реформаларды жүргүзүү, жаны билим стандарттарын киргизүү жана аларга тиешелүү жаңы дидактикалык талаптарды кайрадан карап чыгуу, билимдин мазмунун жаңылоо, заманбап билим берүү технологияларын ишке киргизүү маселелери актуалдашат.

Жалпы билимдин сапатын жогорулатуунун алкагында кыргыз жаштарынын табигый билимдерге болгон кызыгуусун арттыруу, так илимдер боюнча билимин өркүндөтүү, келечектеги өндүрүш ээлерин калыптандыруу - көп убакыттан бери келе жаткан перманенттүү актуалдуу маселелерден болуп келет. Аталаган актуалдуу маселелердин ичинде табигый жана так илимдердин катарын түзүп турган химия сабагы боюнча билим берүүнү өркүндөтүүнүн теориялык негиздерин жана практикалык жолдорун изилдөө милдеттери жатат. Каралып жаткан изилдөөнүн актуалдуулугу тек гана химия сабагы боюнча билим берүүнүн мазмунун жаңылоо, анын илимий деңгээлин жогорулутуу маселелерин көтөрүү менен чектелбестен, аталган предмет боюнча билим берүүнү өркүндөтүүнүн негизги шарты катары химия сабагын берүүчү мугалимдерди даярдоону учурдун талабына ылайык өзгөртүү, алардын квалификациясын жогорулатуу жолдорун аныктоо менен түшүндүрүлөт. **Изилдөөнүн максаты:** Учур талаптарына ылайык мектепте химиялык билим берүүнүн мазмунун жаңылоо, ага байланыштуу химия мугалимдерин компетенттүүлүк негизде есипитикк жактан даярдоо, алардын квалификациясын жогорулатуу проблемаларын теориялык жактан негиздөө жана тийиштүү методикалык сунуштарды ишеп чыгуу, – деп аныкталган. Изилдөөнүн максаты белгиленген темага адекваттуу болуп, диссертациялык иштин логикасына жана мазмундук маңызына шайкеш келген милдеттер аркылуу ишке ашырылышы каралаган. Сунушталып жаткан диссертациялык иш өзүнүн максат, милдеттери боюнча республикадагы билим берүүнү

теориялык жана прикладдык деңгээлде өркүндөтүүгө багытталган фундаменталдуу эмгек болуп эсептелет.

2. Диссертациялык иштин илимий натыйжалары: Диссертациялык иште изилдөөнүн объектисине, предметине жана максатына, милдеттерине ылайык ар кандай деңгээлдеги илимий-теориялык жана практикалык жыйынтыктар жана натыйжалар алынган. Алар төмөнкүчө мүнөздөлөт:

2.1. Натыйжа. Кыргыз Республикасынын орто мектептеринде билим берүү практикасын жана дүйнөлүк жаңы тенденцияларды эске алуу менен химиялык билим берүүнүн учурдагы абалы, илимий-теориялык өбөлгөлөрү, чет элдик жетишендиктерге таянуу менен аталган предметти окутуунун мазмунун жаңыртуудагы маданияттаануучулук жана компетенттүүлүк парадигмалардын маңыз-мааниси ачыкталып, химия сабагы боюнча мектеп окуучуларынын билимин өркүндөтүүнүн негизги багыттары аныкталган (I глава п.1.1.; II глава п. 2.1.,2.2., 2.3; III глава п. 3.1.,3.2., 3.3;).

2.2. Натыйжа. Учурдагы илимий-педагогикалык булактарга таянуу менен химиялык билим берүүнүн өзөгүн түзгөн мектептин химия курсунун мазмунун жаңылоо максатында аталган окуу предметинин инварианттык ядросу теориялык жактан негизделген, ошондой эле базалык билимге коюлган дидактикалык талаптар, химиялык окуу китебинин мазмунун өркүндөтүүнүн дидактикалык негиздери иштелип чыккан. (1.2.,1.3).

Диссертант белгилегендей, мектептин химия курсу окуучулардын негизги химиялык түшүнүктөрдү, закондорду, теорияларды өздөштүрүүнү илимий методдор менен таанышууну; дүйнөгө илимий көз карашты калыптандырууну; эмгекти сүйүүгө, адеп ахлактуулукка тарбиялоону, окуучуларды предметке карай мотивдештирүүнү, химиялык, экологиялык маданиятка тарбиялоону, ой жүгүртүүнү өнүктүрүүнү, билимге ээ болуудагы өз алдынчалыкты жана активдүүлүктү, алган билимдерин, билгичтик көндүмдөрүн турмушта колдонууну, болочок кесибине багыт берүүнү камсыз кылуу сыяктуу иш-чалара менен коштолот.

2.3. Натыйжа. Орто мектептеги химиялык билим берүүнү өркүндөтүүнүн негизги шарты катары ЖОЖдордо химия боюнча болочок мугалимдерди даярдоонун мамлекеттик стандарттары экспертизага алынып, кесиптик жактан даярдоонун мазмуну, педагогикалык иш-аракеттердин модели түзүлүп, этаптары такталып, аталган сабакты окутуучулардын кесиптик компетенттүүлүгүн калыптандыруунун жолдору аныкталган. Жогорку окуу жайында мугалимди кесиптик даярдоонун негизги дисциплинасы болгон “Мектепте химияны окутуунун методикасы” боюнча жумушчу программасы түзүлүп, аны билим берүү практикасына киргизүү ишке ашырылган (глава 2. п. 2.1.,2.2., 2.3.).

2.4. Натыйжа. Химиялык билим берүүнү өркүндөтүүнүн жолу катары аталган предмет боюнча сабак берген мугалимдердин билимин жогорулатуу аныкталып, бул максатта квалификацияны жогорулатуу курстардын ишмердүүлүк модели түзүлгөн, химия сабагы боюнча окуучулардын билимин текшерүү жана баалоо боюнча методикалык сунуштар иштелип чыккан. Ал моделге туура келгидей ишмердүүлүккө даярдоонун, химия мугалимдеринин квалификациясын жогорулатуу боюнча жумушчу программа иштелип чыккан жана ал Кыргыз билим академиясынын алдындагы мугалимдердин квалификациясын жогорулатуу курстарында апробациядан өтүп, практикага киргизилген (III глава п. 3.1., 3.2., 3.3.).

2.5. Натыйжа. Орто мектептин “Химия” предметинин мазмунун жаңылоого комплекстүү мамиле жасоо талабына ылайык химиялык билим берүүнү өркүндөтүү жана мугалимдерди даярдоо жана алардын квалификациясын жогорулатуу максатында атайын курстар иштелип чыгып, педагогикалык эксперименттерден өткөрүлүп, алардын жыйынтыктары боюнча илимий-теориялык жыйынтыктар жана практикалык сунуштар иштелип чыккан.

3. Диссертацияда берилген ар бир натыйжанын (илимий жобонун), жыйынтыктоолордун жана корутундулардын негиздүүлүгүнүн жана тактыгынын даражасы.

Диссертациялык иштеги алынган илимий натыйжалар, жоболор, жыйынтыктар жана сунуштар изилдөөнүн логикасына, максатына жана милдеттерине дал келүү менен учурдагы дидактика жана методика тармактарында болгон илимий теориялык жетишкендиктерди эсепке алуу менен жүргүзүлүп, орто мектепте химиялык билим берүүнү өркүндөтүүгө, ага байланыштуу жогорку окуу жайларында химия мугалимдерин кесиптик даярдоого, алардын квалификациясын жана компетенттүүлүгүн жогорулатууга орчундуу салым кошот.

1. Натыйжа далилдүү, анткени орто мектепте химиялык билим берүүнүн жаңы тенденцияларын жана мазмунун аныктоого байланыштуу болуп, чет элдик жана ата мекендик авторлордун аталган тармактагы изилдөөлөрүн, билим берүүгө байланыштуу мамлекеттик документтерди илимий-теориялык жана методикалык көз караштарды анализдөөнүн негизинде жүргүзүлүп, мектептин химия курсунун мазмунун өркүндөтүүнүн учурдагы абалын жана өзгөчөлүгүн чагылдырып турат. Биринчи натыйжада чагылдырылган теориялык жыйынтыктар россиялык жана кыргызстандык окумуштуулардын эмгектерине таянуу менен жүргүзүлүп, жалпы дидактикалык талаптарга жооп берет. Изилдөөдө М.Н. Скаткин, И.Я. Лернер, В.В. Краевскийдин, методологиялык принциптер жөнүндөгү окуулары, Н.В. Кузьмина, А.И. Щербаковдун, В.А. Сластениндин, И.Б. Бекбоевдин мугалимдерин даярдоого байланыштуу эмгектерине, Т.А. Абдырахманов,

Н.А. Асипова, В.И. Байденко, И.А. Зимняя, К.Д. Добаев, Э.М. Мамбетакунов, А.М. Мамытов, А.К. Маркова А.К. Наркозиев А.В. Хуторской ж.б., компетенттүүлүк жөнүндөгү пикирлерине таянып, химиялык билим берүүдө маданияттаануучулук жана компетенттүүлүк талаптарды ишке ашыруунун теориялык багыттары аныкталган.

2. Натыйжа далилдүү, себеби мектепте химиялык билим берүүнүн

мазмунун жаңылоонун негизги багыты катары мектептеги “Химия” предметинин мазмунунун инварианттык ядросу аныкталган, алар педагогикалык жактан негиздүү болуп, заманбап илимий-методикалык ыкмаларга, предметтик мазмунду түзүүнүн концентрдик жана сызыктык принциптерге таянып жүргүзүлгөн. Натыйжада “Химия” предметинин мазмунун төрт түрү берилген: 1) илимий билимдердин системасы; 2) билгичтиктердин системасы (атайын, интеллектуалдык, жалпы окуу); 3) химия илими областында топтолгон чыгармачыл иш аракет тажрыйбасы; 4) курчаган чөйрө менен туура баалуулуктарга багытталган өз ара мамиле практикасы. Иштелип чыккан химия сабыгынын мазмунуна байланыштуу дидактикалык талаптар жана сапаттык критерийлер иштелип чыккан.

3. Натыйжаны далилдүү десе болот, анткени химиялык билим берүүнү

өркүндөтүүнүн негизги шарты катары жогорку окуу жайларында болочок мугалимдерди илимий жактан даярдоого иштери терең илимий анализден өткөрүлүп, химия сабагын окутууга кесиптик жактан даярдоонун мазмуну, методикасы, сабактардын, кабинеттердин материалдык-техникалык жактан жабдылышынын начардыгы, окуу пландарында сааттардын аз бөлүнүшү, жаңы технологиялардын жетиштүү колдонулбашы, педагогикалык практикалардын бардык түрлөрүнүн толук өткөрүлбөгөндүгү сыяктуу мүчүлүштүктөр ачыкталаган. Аталган кемчиликтерди жоюу максатында болочок химия мугалимдеринин ишмердүүлүгүнүн модели түзүлүп, жогорку окуу жайында кесиптик даярдоону жакшыртууга байланыштуу кесиптик билим берүүнүн милдеттери, мазмуну, компоненттери, каражаттары жана педагогикалык шарттары аныкталып, болочок мугалимдердин компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу жолдору иштелип чыккан.

4. Натыйжа далилдүү, себеби бул жерде химиялык билим берүүнү

өркүндөтүүгө багытталган мугалимдердин квалификациясын жогорулатуунун илимий-теориялык негиздери анализделинип, педагогикалык жана методикалык дисциплиналарды тереңдетип окутуунун мазмуну, жаңы билим берүү технологияларын колдонуунун жолдору, окуучулардын билимин текшерүү жана баалоонун жаңы ыкмалары эксперимент аркылуу бекемделген жана КАОнун алдындагы мугалимдердин билимин өркүндөтүү курстарында ишке ашырылган.

5. Натыйжа ынандуу. Мектепте химиялык билим берүүнүн мазмун

жаңылоо боюнча жүргүзүлгөн эксперименттин жана химия сабагын берүүчү мугалимдердин квалификациясын жогорулатуу боюнча жүргүзүлгөн эксперименттердин максат, милдеттери, мазмуну, эксперименттин ишке ашырылышы илимий талаптарга жооп берүү менен тажрыйбалык иштердин баштапкы жана соңку жыйынтытары сандык көрсөткүчтөр аркылуу берилген. Мугалимдеринин компетенцияларын калыптандыруунун методикасы процессуалдык жана технологиялык блоктор менен коштолуп, тиешелүү документтер, иш программалары, лекциялык материалдар менен жабдылган.

Белгиленген натыйжалар изденүүчүнүн көп жылдык окутуучулук практикасына, ошондой эле жаңы технологиялардын элементтерин мектептин, жогорку окуу жайларынын, квалификацияны жогорулатуу курстарына киргизилиши менен негизделген.

Изилдөө мектептин химия курсунун мазмунун өркүндөтүүгө багытталган, химия мугалимдерин кесиптик даярдоодогу жана алардын квалификациясын жогорулатуудагы заманбап тенденцияларды максаттуу түрдө изилдөөнүн логикалык жыйынтыгы болуп саналат, алардын натыйжалары практика жүзүндө республиканын региондорунун, Бишкек шаарынын мектептеринде, айрым жогорку окуу жайларында Ж. Баласагын атындагы Кыргыз Улуттук университетинде, И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинде, Жалал-Абад мамлекеттик университетинде апробациядан өткөн.

Диссертациянын негизги жоболору, натыйжалары жана корутундулары автордун 70тен ашык илимий эмгектеринде жарык көргөн, алардын ичинде концепциялар, стандарттар, окуу программалары, окуу китептери (8, 9, 10-класстар үчүн мамлекеттик тилде, 9, 10-класстар үчүн өзбек тилинде, 8, 9-класстар үчүн электрондук окуу китептери), методикалык колдонмолор, илимий макалалар, алардын ичинде 8 РИНЦ басмасында, башкалары КР ЖАК сунуштаган рецензиялануучу илимий журналдарда, ошондой эле мезгилдик басмаларда жарык көргөн.

4. Диссертацияда изденүүчү тарабынан формулировкалаган илимий натыйжанын (жобонун), жыйынтыктоолордун жана корутундунун жаңылыгынын даражасы.

Бакдолот Кособаеванын диссертациялык иши мектепте химиялык билим берүүнү өркүндөтүүгө жана ага байланыштуу болочок химия мугалимдерин даярдоого, ошондой эле алардын квалификациясын жогорулатууга багытталган, илимий-практикалык мааниге ээ болгон комплекстүү илимий проблеманын теориялык жана методикалык жактан чечилишин чагылдырып турат жана алардын жаңылыгын төмөнкүчө аныкталат:

1-натыйжаны жаңы деп эсептөөгө болот, анткени алгачкы ирет ата мекендик педагогикада мектепте химиялык билим берүүнүн мазмунунун

учурдагы абалы жана аны өркүндөтүү, ага байланыштуу КР жогорку окуу жайларында болочок химия мугалимдерин даярдоо жана алардын квалификациясын жогорулатуунун теориялык негиздери аныкталып, практикалык жолдору жалпылаштырылган.

2-натыйжа жаңы деп эсептелет, анткени мектепте химиялык билим берүүнүн негизги багыттары аныкталып, аталган предметти окутуунун мазмунду жаңылоо концепциясы иштелип чыгып, “Химия” предметинин мазмунунун инварианттык ядросу аныкталган, ал педагогикалык жактан негиздүү болуу менен химиялык базалык билимдин өзөгүн түзүп турат. Мазмундук системаны түзүүчү негизги блоктор предмет аралык байланыштарга негизделип, мектептин химия курсунун дидактикалык бирдиктери: теориялар, закондор, түшүнүктөрдүн системасы, фактылар, химия илиминин методдору жана алардын өз ара байланышын чагылдырат. Кыргыз Республикасынын мектептеринде химиялык билим берүүнүн концепциясынын негизинде мамлекеттик стандарт түзүлгөн, ага байланыштыруу программалар иштелип чыккан. Алардын ичинен базалык программа республиканын массалык мектептеринде колдонулуп жатат.

3-натыйжа жарым жартылай жаңы болуп саналат. Бул натыйжа КМШ өлкөлөрүндөгү химия сабыгын берүүчү мугалимдерди даярдоо тажрыйбасына таянуу менен жүргүзүлүп, Кыргыз Республикасынын ЖОЖдордо химия боюнча болочок мугалимдерди даярдоонун мамлекеттик стандарттарын, мазмундук компоненттерин, аларды ишке ашыруунун педагогикалык моделин, кесиптик компетенттүүлүктү калыптандыруунун жолдору сунушталат.

4 - натыйжаны жаңы деп квалификациялоого болот, анткени автор тарабынан сунушталган мектепте химиялык билим берүү мазмунунун өзгөрүүсүнө байланыштуу химия мугалимдерин даярдоо жана кайра даярдоонун зарылчылыгы жеткиликтүү аргументтелген жана мектепте химиялык билим берүүгө тиешелүү кесиптик даярдоо, кайра даярдоо процессинде окуп үйрөнүү зарылдыгы эске алынган жана эксперимент аркылуу бекемделген.

5 - натыйжа жаңы болуп эсептелет, анткени мектепте химиялык билим берүүнүн мазмунун өркүндөтүү, химия мугалимдерин кесиптик даярдоого багытталган эксперименталдык иштин жыйынтыктары актордун жекече илимий-теориялык табылгаларына (“Химия” предметинин мазмунунун инварианттык ядросу, “Мектепте химияны окутуунун методикасы” жумушчу программасы), жаңы билим берүү технологияларын колдонуу жана алардын мугалимдердин квалификациясын жогорулатуу менен бирдиктүү каралышы, республикалык билим берүүнүн жаңы стандарттарына киргизилиши менен түшүндүрүлөт.

5. Алынган натыйжалардын ички бирдиктүүлүгү.

Алынган натыйжалар ички биримдикке жана логикалык ыраттуулукка ээ, изилдөөнүн объектиси жана предметине туура келгендиги, жалпы стратегия, максат, диссертациялык иштин милдеттери өз ара улантуучулукка негизделип, жалпысынан алганда диссертациянын темасына адекваттуу экендигин менен мүнөздөлөт.

Диссертациянын бөлүмдөрү өз ара бири бирине логикалык жактан байланыштуу болуу менен автордун педагогикалык илимге, тактап айтканда КР орто мектептеринде химиялык билимди өркүндөтүүнүн дидактикалык негиздерин илимий-методикалык жолдорун иштеп чыгуу боюнча барандуу салымын чагылдырып турат. Корутундуда негизги жыйынтыктоолор жана сунуштар берилген, химиялык билим берүү проблемаларын андан ары изилдөө перспективалары аныкталган.

6. Алынган натыйжалардын практикалык маанилүүлүгү.

Диссертанттын диссертациялык изилдөөдөн алган натыйжаларын, КР мектептеринде химиялык билим берүүдө, жогорку окуу жайларында химия мугалимдерин кесиптик жактан даярдоодо, ошондой эле мугалимдердин квалификациясын жогорулатуу институттары үчүн орчундуу мааниге ээ болгон приоритеттүү теориялык жана практикалык милдеттердин чечилишин чагылдырып турат. Б. Кособаеванын докторлук диссертациясында алынган натыйжалардын практикалык маанилүүлүгү төмөнкүлөр менен аныкталат:

1. Мектептин “Химия” предмети, химия мугалимдерин кесиптик даярдоо жана алардын квалификациясын компетенттүүлүгүн жогорулатуу масатында окуу-методикалык колдонмолор иштелип чыгып, ишке киргизилген;

2. Окуучулардын билим жетишкендиктерин, компетенттүүлүктөрүнүн калыптануусунун деңгээлдерин баалоого мүмкүндүк берген инструментарийлер иштелип чыккан.

Б. Кособаеванын диссертациясынын материалдарын ишке ашыруу төмөнкүлөргө мүмкүнчүлүк берди:

— мектепте химиялык билим берүүнүн мазмунун жаңылоо концепциясын иштеп чыгууга;

— мектепте химиялык билим берүүнүн мамлекеттик, предметтик стандартын иштеп чыгууга, жаңы структураны, жаңы технологиялардын элементтерин колдонуу менен сабактарды өтүүнүн методикасын сунуштоого;

- “Химия” предмети боюнча мамлекеттик стандартка туура келген окуу методикалык комплексти иштеп чыгууга жана жаңылоого.

Диссертациянын материалдары төмөнкү документтерде, материалдарда, иштелмелерде пайдаланылган:

1. Мектепте химиялык билим берүүнүн мазмунун жаңылоонун концепциясын түзүүдө;
2. Мектепте химиялык билим берүүнүн мамлекеттик стандартын иштеп чыгууда;
3. Предмет боюнча жалпы билим берүү мектеп үчүн деңгээлдер боюнча (базадык, тереңдетилген, профилдик) программаларды түзүүдө;
4. Окуу китептерин, окуу-методикалык колдонмолорду жана окуу-методикалык комплексти түзүүдө;
5. Жогорку окуу жайы жана квалификацияны жогорулатуу курстары үчүн “Химияны окутуунун теориясы жана методикасы” боюнча жумушчу программасын түзүүдө.

Жогоруда белгиленген илимий-практикалык иш-чаралар автордун түздөн-түз катышуусу менен ишке ашырылыгандыктан, аларды диссертанттын республикадагы химиялык билим берүүнү өркүндөтүүгө кошкон жекече салымы деп баалоого негиз бар.

7. Авторефераттын диссертациянын мазмунуна туура келиши.

Жалпысынан алганда автореферат диссертациядагы орчундуу маселелерди камтуу менен изилдөөнүн илимий жаңылыгы, негизги жоболору, мазмуну жана натыйжалары жөнүндө маалымат берет.

8. Диссертациянын мазмунунда жана авторефератта мүмкүн болгон мүчүлүштүктөр:

Жогоруда белгиленген илимий-теориялык жетишкендиктер, химиялык билим берүүнү өркүндөтүүгө байланыштуу сунуштар, конкреттүү иш-чаралардын жанында, каралып жаткан диссертациялык иш айрым мүчүлүштүктөрдөн кур эмес жана алар төмөнкүчө мүнөздөлөт:

1. Кыргыз Республикасында орто мектептеги химиялык билимди жана аталган предметти окутуу боюнча мугалимдерди даярдоого байланыштуу биринчи илимий эмгек болгондуктан, диссертациялык иште изилдөөнүн предметине тиешелүү аталган тармак боюнча республикадагы конкреттүү тарыхый материалдар менен коштолсо, иштин илимий баалуулугу дагы жогору болмок. Иш негизинен совет заманындагы жана учурдагы КМШ өлкөлөрүндөгү илимий маалыматтар жана тажрыйбалар менен чектелип калган.

